

**ANADOLU MEDENİYETLERİ MÜZESİ'NDE
SALÂHADDİN EYYÛBÎ'YE AİT NADİR BİR BAKIR SİKKE**

**A RARE COPPER COIN WHICH BELONGED TO
SALAH AD-DIN AYYUB AT THE MUSEUM OF ANATOLIAN
CIVILZATIONS**

**РЕДКАЯ МЕДНАЯ МОНЕТА В МУЗЕЕ
АНАТОЛИЙСКИХ ЦИВИЛИЗАЦИЙ, ПРИНАДЛЕЖАЩАЯ
САЛАХ АД-ДИНУ АЙЮБИ**

Ramazan UYKUR*

ÖZ

Bu makalede Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi, envanterinde kayıtlı bulunan ve Salâhaddîn Eyyübî tarafından Nesîbin (Nusaybin)'de 578 (1183) yılında basılmış bakır bir sikke incelenmiştir. Sikkenin ön yüzünde cepheden verilmiş Bizans kıyafetli ve Sasani tarzı üç uçlu kral tacı takmış büst bulunmaktadır. Büstün yüz özellikleri ise ay yüzlü, çekik badem gözlü Selçuklu üslubundadır. Sikkenin arka yüzünde özellikle bir yazıt dikkat çekmektedir. Salâhaddîn bu yazıtta “*Yûsuf bin Eyyûb Muhyî devlete Emîrû'l-Mü'minîn*” gibi iddialı bir unvan kullanmıştır. İslam devletini yaşatan anlamlarına gelen ifade 566 (1170) yılında son Fatımi halifesi el-Azad'ı tahttan indirdiğinde, Salâhaddîn'e bizzat Abbasi halifesi el-Müstedî tarafından verilmiştir. Araştırma sonucunda Sasani ve Bizans kralları tarzında sikke kullanımının Salâhaddîn Eyyübî ile başlamadığı, Arapların ve Artuklu Türkmenlerinin özellikle Roma ve Bizans üslubunda sikkeleri uzun yıllar kullandıkları görülmüştür. Bütün bulgular ortaya konduğunda ise araştırmanın sonunda söz konusu sikkenin nadir bir örnek olduğu anlaşılmış ve sikkenin değeri daha da artmıştır.

Anahtar Kelimeler: Salâhaddîn, Eyyübîler, Sasani, sikke, Nesîbin (Nusaybin)

ABSTRACT

In this article, a copper coin registered in the inventory of the Museum of Anatolian Civilizations and got minted by Salah Ad-Din Ayyub (Salahaddin) in Nusaybin in the year of 578 (1183) was examined. On the front side of the coin,

* Yrd. Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi. MANİSA
(reuykur@gmail.com)
DOI: 10.17498/kdeniz.389386

there is a bust dressed in the Byzantine clothes and wearing a Sassanian style king's crown with three tips. The bust has a round face, slanted almond eyes and Seljukian facial features. An inscription on the back side of the coin draws attention. In this inscription, Salah Ad-Din used an assertive title which is "Yusuf Ibn Ayyub Muhyi devlete Amir al Mu-minin". This expression which means "the one who maintains the State of Islam" was given personally to Salah Ad-Din by the Abbasid caliph Al-Mustad in the year of 566 (1170) when he dethroned the Fatimid caliph al-Azad. As a result of the research, it was concluded that the use of the Sassanian and Byzantine kings' style coins did not begin with Salah Ad-Din Ayyub and that Arabs and Artuqid Turkomens used particularly Roman and Byzantine style coins for many years. When all findings are set forth, it was concluded that this coin is a rare example and the value of the coin rose even more.

Key words: Salah Ad-Din (Saladin), Ayyubid, Sassanid, coin, Nesibin (Nusaybin)

АННОТАЦИЯ

В настоящей статье исследована медная монета, зарегистрированная в инвентаре Музея Анатолийских Цивилизаций города Анкары, и отчеканенная в 578 (1183) году в Нусайбине Салах ад-Дином Айюби. На фронтальной стороне монеты изображён бюст в византийских одеждах с трёхконечной короной в стиле Сасанидов. Бюст обладает сельджукскими чертами лица – округлое лицо с миндалевидными глазами. Надпись на оборотной стороне монеты особо привлекает внимание. В этой надписи Салах ад-Дин использовал амбициозный титул «Юсуф ибн Айюб Мухий девлете Эмиру'л-Мюминин». Титул, означающий «дающий жизнь исламскому государству», был передан Салах ад-Дину аббасидским халифом Аль-Мустади, когда он сверг с трона фатимидского халифа аль-Азада. В результате исследования было установлено, что использование монет в стиле сасанидских и византийских королей началось не с правления Салах ад-Дина Айюба, арабы и туркмены Артука долгие годы использовали монеты в римском и византийском стиле. После анализа всех находок по завершении исследования было установлено, что данная монета является очень редкой, благодаря чему её ценность стала ещё больше.

Ключевые слова: Салах ад-Дин, Айюбиды, Сасаниды, монета, Нусайбин

1.Giriş

Adını, hanedanın kurucusu Salâhaddîn Yusuf b. Eyyûb'ün babası Necmeddin Eyyûb'den alan Eyyûbîler, Zengiler'in devamı olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Salâhaddîn Eyyûbî (566-589) (1171-1193) Tikrit'te 532 (1138) yılında doğduğunda babası Selçuklular'ın Tikrit valisiydi. Eyyûbîler, Salâhaddîn'in doğduğu yıl Musul Atabegi Imadeddin Zengi'nin isteği üzerine, Tikrit'ten ayrılarak Musul'a gitti ve

Zengi'nin hizmetine girerek Haçlılara karşı düzenlenen seferlere katıldılar. İmadeddin Zengi 534 (1140) yılında ele geçirdiği Balbek şehrini Necmeddin Eyyüb'e iktâ etti. Bu arada Eyyüb'un kardeşi Şirkuh el-Mansür da Zengi'nin büyük emirleri arasına girmişti (Şeşen 1983: 411 vd). İmadeddin Zengi Caber Kalesi önünde şehit olunca oğlu Nureddin Mahmud, Halep ve civarının hükümdarı oldu 541 (1146). Eyyüb, Nureddin'in Haçlılar'la mücadelesinde ve onun Dımaşk'ı ele geçirmesinde önemli rol oynadığı için Dımaşk valiliğine tayin edildi. Salâhaddîn genç yaşlarında Haçlılara karşı yapılan seferlere katıldı ve Dımaşk şahneliğine kadar yükseldi (Şeşen 1995: 20).

Eyyübîler 559-564 (1164-1169) yılları arasında Mısır'a seferler düzenlemiş ve bunların önemli sonuçları olmuştur. Salâhaddîn'in amcası Şirkuh ordusuyla 564 (1169) yılında Kahire'ye girdiğinde oda amcasının yanındaydı. Fatimi Halifesi el-Adid Li-dinillah bu sırada öldürülen Şaver'in yerine Şirkuh'u "Melik Mansur" lâkabını vererek vezir tayin etti (Cüveynî 2013: 545; İbnu'l-Ezrak 1992: 150, 153). Şirkuh'un ordusunun büyük kısmı Oğuzlar'dan oluştuğu için Mısır'da Türk hâkimiyeti devri başlamış oldu. Şirkuh da iki ay sonra ölünce Nureddin'in Mısır'daki bazı emirleri Aynuddevle el-Yaruki, Kutbeddin, Seyfeddin el-Maştub el-Hakkari ve Salâhaddîn'in dayısı Şihabüddin Mahmud el-Harimi, Şirkuh'tan sonra el-Adid'in veziri olmak istiyorlardı. el-Adid meseleyi halletmek için adamlarını Salâhaddîn'e haber gönderip yanına çağırdı. Ona hilat giydirdi ve amcasından sonra onu "el-Melikü'n-Nasır" unvanıyla vezir tayin etti 564 (1169) (İbnü'l-Esir 1991: 278 vd; İbnu'l-Ezrak 1992: 154).

Amcasının ölümünün ardından Nureddin Mahmud Zengi'nin Mısır'daki ordusunun kumandanı olan Salâhaddîn aynı zamanda Fatimi halifesinin veziri olarak bu iki önemli görevi üstlendi (Şeşen 1983: 33 vd). Sonra Suriye valisi Nureddin Mahmud, Salâhaddîn'e bir mektup göndererek ondan hükmü altındaki ülkelerde, halkı Abbasi halifesi adına İslam'a çağırmasını, Şiîler adına okunan hutbeyi de kesmesini istedi. Salâhaddîn mektubu aldığı haftanın ilk cuma günü Mısır ülkesinin minberlerinden, Abbasi (Sünnî) halifesi adına hutbe okutup sikke bastırdı (Cüveynî 2013: 545, 546; İbnu'l-Ezrak 1992: 159; Şeşen 1995: 20). Böylece Nureddin Zengi'den gelen emir üzerine 567 (1171)'de Fatimi hilafetine son vermiş oldu (İbnü'l-Esir 1991: 296-298; Poole 1898: 111-116). 566 (1170), 567 ve 568 (1173) yıllarında Salâhaddîn, Kudüs Haçlı Krallığı'na karşı seferlere çıktı. Bu seferler sonucunda bazı başarılar elde etti ve Eyle, Kerek, Nübe, Hicaz, Yemen, Libya ile Tunus'un bir kısmı alınarak Salâhaddîn'e bağlandı (İbnü'l-Esir 1991: 285, 294; Cüveynî 2013: 545; Şeşen 2009: 337).

569 (1174) yılında Nureddin Mahmud Zengi Suriye'de ölünce yerine on bir yaşındaki oğlu Melik Salih İsmail geçti (İbnü'l-Esir 1991: 322, 324). Salâhaddîn, Melik Salih'e bağlı kaldı ve onun adına hutbe okuttu, para bastırdı. 569 (1174) yılının bir diğer önemli olayı Mısır halkının Suriye sahilindeki Franklarla, Sicilya kralından Mısır diyarına gelip Salâhaddîn'i Mısır'dan çıkarmaları için haber göndermeleridir. Ancak Salâhaddîn Sicilya'dan gelen Frank donanmasını mağlûp ederek onların bu arzularını boşa çıkarttı (İbnü'l-Esir 1991: 330).

570 (1175)'de Salâhaddîn'in Halep'i kuşatması üzerine Halepliler Trablus Kontu Raimond'a elçi gönderip, Salâhaddîn'i Halep önünden uzaklaştırmak için onun hâkimiyetindeki bazı yerlere saldırmasını istedi. Ancak Salâhaddîn, Haçlılardan ve İsmaililerden oluşan Halep ittifakını yenerek Halep'in etrafındaki bazı kaleleri ele geçirdi. Bu arada sultanlığı Abbasi halifesi tarafından tanınıp, Suriye ve Mısır'daki hâkimiyeti onaylanarak halifeden ona hilat gönderildi (İbnü'l-Esir 1991: 335-338; İbnü'l-Ezrak 1992: 174, 175; Şeşen 2009: 337; Şeşen 1995: 20). 570 (1175) yılından sonra Haçlıların İslam ülkelerine yaptığı pek çok saldırı ve baskın sonucunda Salâhaddîn'in askerleriyle savaştıklarını görmekteyiz. İbnü'l-Esir bu olayları ayrıntılarıyla anlatmıştır (İbnü'l-Esir 1991).

1183 yılında Sultan, Halep'i ele geçirerek büyük bir stratejik avantaj sağladı ve Kudüs yolu kendisine açılmış oldu. 581 (1185) yılında çıktığı ikinci doğu seferinde Erbil ve Meyyafarikin gibi önemli yerleri topraklarına kattı. Musul Zengi Atabegleri onun hâkimiyetini tanımak zorunda kaldı (Şeşen 2009: 337). Nihayet Salâhaddîn, 583 (1187) yılında Hittin'de Haçlılar'la yaptığı savaşta büyük bir zafer kazanarak Haçlı ordusunu mağlup etti. Esirler arasında Kral Guy de Lusignan ve Reynald da vardı (İbnü'l-Esir 1991: 422-424; Şeşen 2009: 337, Şeşen 1995: 21). İbnü'l-Esir Prens Reynald'ın Müslümanlara yaptığı zulümlerden dolayı onu bizzat Salâhaddîn kendisinin öldürdüğünü aktarır (İbnü'l-Esir 1991: 424). Salâhaddîn bu zaferden sonra hızlı bir fetih hareketine girişerek Filistin'de Akka, Taberiye, Askalan, Nablus, Remle, Gazze gibi çok sayıda kaleyi ele geçirdi. Birkaç hafta içinde çok sayıda şehir fethedildi (İbnü'l-Esir 1991: 424-431). Sıra artık Kudüs'e gelmişti. Salâhaddîn Askalan ve civarındaki fetih harekâtını tamamladıktan sonra Mısır'a haber gönderip oradaki kendisine bağlı donanmanın denize açılmasını emretmişti. Donanma komutanı Hacib Hüsameddin Lü'lü idi. Donanma denizde bekleyip Haçlı savaş gemilerini yağmalayıp el koyuyordu. Böylece Haçlıların donanma gücü kalmadığı haberini alan Salâhaddîn Askalan'dan Kudüs'e hareket etti (İbnü'l-Esir 1991: 431).

Sultan 583 (1187)'de Kudüs'ü kuşattı ve Cuma günü Kudüs'ü fethetti. Salâhaddîn adamlarıyla istişare ederek Haçlıların zengin olsun, fakir olsun erkeklerin onar, kadınların beşer, kız ve erkek çocukların ikişer dinar, ödemesi karşılığında Kudüs'ten ayrılmasına izin verdi (İbnü'l-Esir 1991: 433). İbnü'l-Esir olayın İslam dünyasında meydana getirdiği sevinci şu dizelerle anlatır:

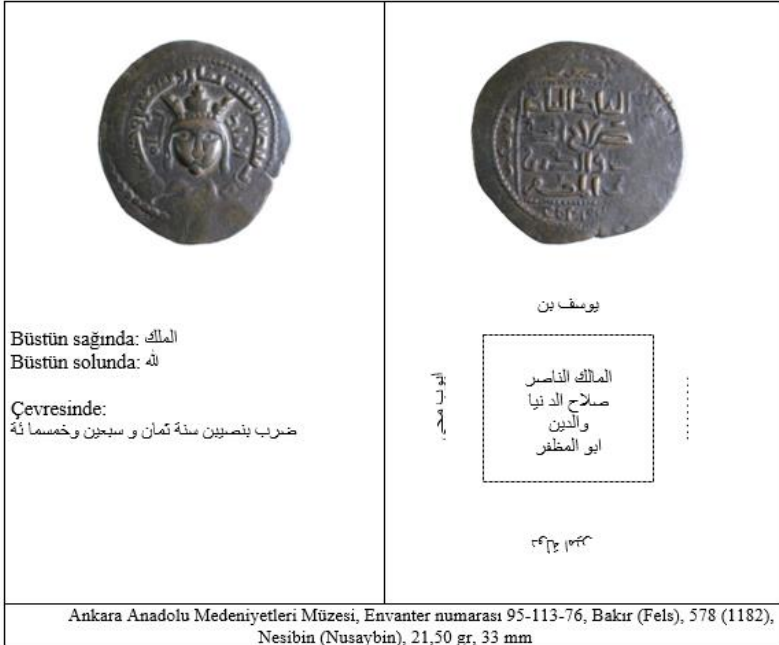
"...Kubbetü's-Sahrâ'nın üzerinde büyük ve altın yaldızlı bir haç vardı. Müslümanlar cuma günü şehre girince onlardan bir grup haçı sökmek için kubbenin üzerine tırmandılar. Haç sökülüp yere düşünce şehir içindeki ve dışındaki Müslümanlarla Franklar hep birden bağrıştılar. Müslümanlar sevinçlerinden tekbir getirirken, Franklar başlarına gelen bu musibetten duydukları acı ve üzüntü ile feryat ediyorlardı. Halk öyle bir feryat ve çığlık duydu ki, şiddet ve azametinden yer sallandı..." (İbnü'l-Esir 1991: 435).

I. Haçlı Seferi'ne katılan ordular 493 (1099) yılında o sırada Fatımilerin elinde bulunan Kudüs'ü ele geçirerek bütün Müslüman ve Yahudileri öldürüp büyük bir katliam yapmışlardı (Altan, 2003: 4; Demirkent, 2002: 329). Haçlıların

seksen sekiz yıl önce kana buladıkları kentte hiçbir taşkınlık yapılmadı; Müslümanlar zafer sevincini olgunluk içinde kutladılar (Poole 1898: 197-216; Demirkent 2002: 331; Altan 2003: 124).

Diğer yandan Kudüs'ün ve birçok kalenin düşmesi üzerine bütün Batı Avrupa ülkelerinin katıldığı yeni bir Haçlı seferi düzenlendi. Haçlılar 585 (1189)'de Akka'yı kuşattılar. Salâhaddîn ile Haçlılar arasında Akka önünde iki yıla yakın süren şiddetli savaşlar yaşandı. Fransa Kralı Philippe Auguste, Alman imparatoru Barbarossa, İngiltere Kralı Arslan Yürekli Richard orduları ve donanmalarıyla gelip savaşa katıldılar. Akka 587 (1191)'de Haçlıların eline geçti (İbnü'l-Esir 1987: 65-69). Akka ile Yafa arasındaki sahil şeridini de ele geçiren Haçlıların Kudüs'ü almak için yaptıkları teşebbüsler ise Salâhaddîn tarafından başarısızlığa uğratıldı. Nihayet 588 (1192) tarihinde iki taraf arasında üç yıl sekiz ay süreli barış antlaşma imzalandı (İbnü'l-Esir 1987: 79-81). Salâhaddîn 589 (1193) yılında akut bir hastalığa yakalanarak 8 gün yattıktan sonra Dımaşk'ta vefat etti. (İbnü'l-Esir 1987: 87). Salâhaddîn'in Kudüs'ü geri alması ve Haçlıların elinde olan pek çok yeri kurtarması İslam dünyasının unutulmaz kahramanları arasında yer almasını sağlamıştır. Böylece Salâhaddîn Eyyûbî, Türk İslam tarihinin en tanınmış kahramanlarından biri olmuştur (Şeşen 2009: 339).

2. Bulguların Değerlendirilmesi

Sikkenin ön yüzünde inci dizili bir dairenin merkezinde cepheden verilmiş Sasani tarzı üç uçlu kral tacı takmış büst yer almıştır. Büstün başının iki yanında Roma sikkelerindeki imparatoriçe büstlerinde görülen bukeler bulunmaktadır.

Büstün kıyafeti Bizans tarzı sol omuzdan bir fibula ile bağlanan khlamysdir. Büstün yüz özellikleri ise, Selçuklu üslubunda ay yüzlü, çekik badem gözlü ve çıkık elmacık kemiği gibi yerel özelliklere sahiptir. Böylece Bizans kıyafeti giyimli, başında Sasani kral tacı bulunan, ancak yüz özellikleri bakımından Orta Asya tipinde karışık bir büst ortaya çıkmıştır. Büstün sağında kufi yazıyla *el-Mülk*, solunda *Lillah* yazar. Büstün çevresinde ise *Duribe bi-Nesîbin sene semane ve sebine ve hamsemi'e* şeklinde sikkenin Nusaybin'de 578 (1183) senesinde basıldığı belirtilmiştir.

Sikkenin arka yüzünde iç içe iki inci dizili dairenin içinde, inci dizilerinden oluşmuş bir kare yer almıştır. Karenin merkezinde dört satır kufi hat ile Salâhaddîn Eyyûbî'nin adı ve unvanları *el-Melikü'n-Nâsir Salâhe'd-dünyâ ve'd-dîn abu'l-Muzaffer* olarak anılmıştır. Karenin kenarlarında yer alan yazıtlarda ise Salâhaddîn Eyyûbî'nin babası ve kendinin adı ile halifenin kendisine verdiği -İslam devletini yaşatan/koruyan- unvanı yer almıştır. Yazıt şöyledir: *Yûsuf bin / Eyyûb Muhyî / devlete Emîrû'l- / (Mü'minîn)*.

Salâhaddîn Eyyûbî 566 (1170) yılında son Fatımi halifesi el-Azad'ı tahttan düşürerek, hutbeyi Abbasi halifesi el-Müstedî adına okutmuş ve kendisine halife tarafından hilat gönderilerek "Muhyî devlete Emîrû'l-Mü'minîn" (Halifenin devletine hayat veren) unvanını hak kazanmıştır. Salâhaddîn bu tarihten sonra egemen olduğu bölgelerde adına darp edilen sikkelerin çoğunda İslam dünyası ve kendisi için oldukça önem atfeden bu unvanını kullanmıştır (Artuk 1993: 40).

Salâhaddîn'in söz konusu sikkesinde gördüğümüz büst ve çevresine yerleştirilen yarım dairesel yazıt düzenlemesi, aslında kendinden önce kullanılmış bir tasarımın taklididir (Fotoğraf 1). Tasvir daha önce Mardin Artuklu meliki Necmeddin Alpi 547-572 (1152-1176)'nin 558 (1162) yılında basılmış sikkelerinde arka yüzünde görülen üç dilimli taç takmış hükümdar büstünde karşımıza çıkmıştır (Uykur 2017: 80-82). Ayrıca taklit sadece figür ile sınırlı kalmamış, yazılarda da sürdürülmüştür. Necmeddin Alpi için kullanılan *abu'l-Muzaffer* unvanı Salâhaddîn Eyyûbî içinde kullanılmıştır.

Sikkede hafif kolozlanmadan dolayı khlamys giyimli elbise giymesi dışında kıyafetin ayrıntıları tam seçilemez, ancak taklit edildiği Necmeddin Alpi'nin sikkelerinde büstün giydiği kıyafet belirgindir. Oradan yola çıkılarak bir değerlendirme yapabilmek mümkündür. Buna göre büst Bizans tarzı inci gerdanlık takmış ve sol omuzdan küre bir fibula ile bağlanan üç pendantlı khlamys giymiştir.

8. ve 9. yüzyıl Roma sikkelerinde görülen khlamys, sağ omuzda küresel bir fibula ile bağlanır ve bu bağlantı yerinden üç zincir ya da tele geçirilmiş boncuklar sarmaktadır. Makedonya hanedanlığı döneminde sikkeler üzerinde basit ve karmaşık olarak iki farklı khlamys görülmektedir. Geleneksel basit olanı, üç pendantlı fibulayken, fibula bazen dört yapraklı da olabilmektedir (Gökalp 2007: 94-95).

Bir başka Artuklu meliki II. Kutbeddin Sökman'ın 581 (1185) yılında basılan sikkelerinde önyüzünde görülen figür ise saç, sakal, diadem ve başındaki üç uçlu kral tacıyla tamamen Sasani krallarının yan görünüşten verilmiş portrelerinden taklit

edilmiştir (Uykur 2017: 214). Başındaki Sasani tarzı tacı ise Salâhaddîn'in sikkesinde ki büstünkiyle aynıdır (Fotoğraf 2). Artuklu melikleri ve Salâhaddîn'in sikkelerinde görülen üç uçlu kral tacı Sasani Kralı I. Şapur (Valentine 1921: 37-39, res. 11, 13) ve II. Şapur'un kişisel arması olarak sikkelerinde taş ve maden eserlerde görülmektedir (Fotoğraf 3) (Valentine 1921: 45, 46, fig. 24-26; Herzfeld 1930: 25, 30). Ayrıca aynı tacı Sasani Kralları V. Behram ve II. Yezdegird'in sikkelerinde de görmekteyiz (Valentine 1921: 52, 53, fig. 35, 36) (Fotoğraf 8-14).

İslam devletlerinde Sasani ve Bizans kralları tarzında sikke kullanımı Artuklu ya da Eyyübîler ile başlayan bir gelenek değildir. İslamiyet'ten önce Araplar Sasani, Roma, Bizans ve Kuzey Arabistan sikkelerini kullanmışlardı. İslamiyet'in ilk yıllarında bu gelenek bozulmamış Hz. Muhammed döneminde sikke basılmamış, o sırada tedavülde bulunan Bizans ve Sasani sikkeleri kullanılmıştır. Bu sebeple söz konusu sikkeler Arap-Bizans ve Arap-Sasani sikkeleri olarak adlandırılmıştır. Halife Ömer döneminde Kisrevi denilen Sasani sikkeleri değiştirilmemiş ancak bu sikkelere ufak tefek eklemeler yapılmıştır (Artuk 1979: 622). Tarihte ilk defa İslam sikkeleri konusunda çalışma yapan Makrizi, İslamiyet'in ilk zamanlarında Halife Ömer döneminde Sasani tarzında sikkelere "Elhamdulillâh", "Muhammed Resûlullâh", "Lâ ilâheillâllâh" gibi İslami ibarelerin, Halife Osman döneminde ise "Allâhu Ekber" yazılarının eklenerek basıldığını nakletmektedir (Makrizi 1946: 31). Bu sikkeler günümüze ulaşmamıştır.

Emeviler döneminde Muaviye b. Ebu Süfyan (41-61) (661-680)'ın halifelik zamanında ise kullanılmakta olan Sasani sikkelerinde bir takım değişiklikler yapıldı. Doğu vilayetlerinde bulunan vali ve emirler Muaviye'nin izniyle Sasani hükümdarının sağında yazılı olan Hüsrev ismini çıkartıp yerine Pehlevî dilinde yazılmış kendi isimlerini eklediler. Muaviye'nin Arap-Sasani gümüş sikkelerinde ise Pehlevî dilinde kendi adı ve unvanı yazılmıştır. Ayrıca portrenin sağına da Arapça olarak "Bismillah" yazıtı eklenmiştir (Fotoğraf 4) (Artuk 1979: 622; Bruume 1985: 8; Tekin 2009: 180). Yine bu dönemde figürlü Bizans taklidi sikkelerde tedavüle sokulmuştur. Muaviye'ye ait olduğu düşünülen Bizans İmparatoru Heraklius'un solidusunun taklidi sikkede, Heraklius ve oğulları Heraklius Konstantinus ve Herakleonas figürleri ile sikkenin arka yüzünde "VICTORIA AVGUB", sol ve sağ alanlardaki I ve A harfleriyle haç yerine, dört basamaklı bir sütun yer almıştır (Miles 1967: 218; Artuk 1970: 2, no 4-6). İslam dünyasındaki ilk tasvirli İslam sikkesi de Muaviye zamanında basılmıştır. Henüz bir örneğine rastlanmasa da varlığı bilinen bu dinarlarda Muaviye kılıç kuşanmış şekilde kendi resmini koydurmuştur (Makrizi 1946: 33; Artuk 1979: 622).

Halife Abdümelik bin Mervan (65-87) (685-705) zamanında paraların ağırlık ve ölçülerinde yeni düzenlemeler yapılarak Bizans tarzında resimli yeni dinarlar darp edilmiştir (el-Hibri 1993: 59). Bu dinarların ön yüzünde Bizans sikkelerinde görülen üç basamaklı haç yerine üç basamaklı bir sütun konularak etrafında Kelime-i Tevhid yazılmış örnekler bulunmaktadır (Artuk 1979: 623; Artuk 1970: 3, no 9-12; Bruume 1985: 8, 9). Böylece Müslüman tebaadan tepki çekmeden,

kullanımda olan sikkelerin benzer taklitleri sürdürülmüş ve ilk İslami sikkeler basılmıştır (Fotoğraf 5-7) (Makrizi 1946: 35).

İslamiyet'in ilk yıllarında Doğu'da Sasani taklidi sikkeler, Batı'da ise daha ziyade Bizans taklidi sikkeler tedavüldeydi. Üzerinde tarih bulunan ilk İslami sikkeler ise Sasani Hükümdarı III. Yazdigerd'in (632-651) gümüş sikkelerinin taklitleriydi (Bruume 1985: 5, 6; Tekin 2009: 179). Ayrıca ticari nedenlerle Emevi halifesi I. el-Valid (55-96) (705-715) ve Abbasi halifesi Harun Reşid (170-194) (786-809)'in valilerinden Mansurzade Süleyman'da Taberistan'da Sasani tarzında gümüş sikkeler bastırılmıştır (Makrizi 1946: 49).

3.Sonuç

Yapılan araştırmada yerli ve yabancı olmak üzere İslami dönem sikkelerini inceleyen kataloglardan yalnızca İ ve C. Artuklar'ın *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslami Sikkeler Katalogu'nda* (1970) sikkenin tek örneğine rastlanmıştır (Pietraszewski 1843; Poole 1879; İsmâil Galib 1311; I. Ghalib Edhem 1894; Lavoix 1896; Poole 1897; Butak 1947; Artuk 1970). Araştırma sonucunda sikkenin az görülen nadir bir örnek olduğu anlaşılmıştır.

Sikkenin figürlü süsleme özelliği yanında ön ve arka yüzünde bulunan geometrik düzenleme tasarımları da dikkati çekmektedir. Ön yüzde merkezde yer alan figüre kufi bir yazı çerçeve oluşturmuştur. Bu yazıtı ise inci dizilerinde oluşmuş bir daire çevrelemiştir (Çizim 1). Sikkenin arka yüzünde görülen geometrik tasarım ön yüze göre daha belirgindir. İç içe iki inci dizili daire ve bu dairelerin merkezinde yine inci dizilerinden oluşmuş bir kare düzenlemesinden oluşmuştur (Çizim 2).

İslam Ortaçağ sikkelerinin genelinde olduğu gibi burada da önemli tarihi bilgiler verilmiştir. Bu bilgilerden Salâhaddîn'in Yusuf ismini ve babasının adının Eyyûb olduğunu, sikkenin Nusaybin'de 578 (1183) senesinde darp edildiğini öğrenmekteyiz. Böylece adı geçen tarihte Nusaybin'in Salâhaddîn'in egemenlik alanında olduğunu sikkeyle de doğrulamış oluyoruz. Bununla birlikte Salâhaddîn Eyyûbî için dünyanın ve dinin yardımcısı muzaffer melik anlamlarına gelen *el-Melikü'n-Nâsır Salâhe'd-dünyâ ve'd-dîn ebu'l-Muzaffer* unvanı kullanılmıştır. Yazıtlarda halifenin kim olduğuna dair bilgi verilmemiştir. Sikkede Salâhaddîn kendisine halife tarafından verilen son derece kayda değer bir unvan olan İslam devletini yaşatan anlamına gelen *Muhyî devlete Emîrû'l-Mü'minîn* unvanıyla anılmıştır.

Sikkede dini atıfta da bulunularak hayatın fani olduğu, aslında hiçbir şeyin insanın mülkü olmadığını hatırlatan *el-Mülk, Lillah* hitabına da yer verilmiştir.

KAYNAKÇA

ALAADDİN ATA MELİK CÜVEYNÎ (2013), *Tarih-i Cihan Güşa*, Çeviren M. Öztürk, TTK, Ankara.

ALTAN Ebru (2003), *İkinci Haçlı Seferi*, TTK, Ankara.

ARTUK İbrahim (1979), “Sikke, Sikka”, *İA*, C. 10, MEB, Ankara, s. 621-640.

ARTUK İ. ve ARTUK C. (1970), *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslami Sikkeler Katalogu*, Cilt I, MEB, İstanbul.

ARTUK İbrahim ve C. ARTUK (1993), *Artukoğulları Sikkeleri*, Sümer Kitabevi, İstanbul.

BAER Eva (1999), “The Human Figure in Early Islamic Art: Some Preliminary Remarks”, *Muqarnas*, Vol. 16, pp. 32-41.

BRUUME Michael (1985), *Islamic Coins*, Seaby, London.

BUTAK Behzad (1947), *XI. XII. ve XIII. Yüzyıllarda Resimli Türk Paraları*, Pulhan Matbaası, İstanbul.

DEMİRKENT Işın (2002), “Kudüs (Haçlılar Dönemi)”, *DİA*, C. 26, s. 329-332.

MAKRİZİ (1946), *Eski ve İslâmî Paralar*, Çev. İ. Hakkı Konyalı, Gavsı Ozansoy Basımevi, İstanbul.

ERDMANN Kurt (1957), “Bemerkungen zu Einigen Neueren Arbeiten über die Sāsānidische Numismatik”, *Ars Orientalis*, Vol. 2, pp. 488-493.

GUNTER Ann C. ve P. JETT (1992), *Ancient Iranian Metalwork*, Mainz

GÖKALP Demirel Zeliha (2007), *Yalvaç ve Isparta Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Bizans Sikkeleri*, Anadolu Üniversitesi Sos. Bil. Ens. (Doktora Tezi), Eskişehir.

GRABAR Oleg (1964), “Islamic Art and Byzantium”, *DOP*, Vol. 18, s. 80-81.

HERZFELD Ernst, *Kushano-Sasanian Coins*, Calcutta, 1930.

I. GHALİB Edhem (1894), *Catalogue des Monnaies Turcomanes, Beni Ortok, Beni Zengui, Frou Atabeyeh Et Meliks Eyoubites de Meiyafarikin*, Constantinople.

İBNU’L-EZRAK (1992), *Meyyâfârikîn ve Âmid Târihi*, Çeviren A. Savran, Erzurum.

İBNÜ’L-ESİR (1987), *El-Kamil Fi’t-Tarih Tercümesi*, 12, Türkiyat Matbaacılık İstanbul.

İBNÜ’L-ESİR (1991), *El-Kamil Fi’t-Tarih Tercümesi*, 11, Bahar Yayınları, İstanbul.

İSMÂİL GALİB (1311), *Müze-i Hümayun, Meskûkât-ı İslamiyye Kısmından Meskûkât-ı Türkmaniye Katalogu, Benî Artuk, Benî Zengi, Furuu Atabekiye, Mülûk-i Eyûbiye Meyâfârikîn*, Mihran Matbaası, Kostantiniye.

LAVOIX Henri (1896), *Catalogue des Monnaies Musulmanes*, Egypte Et Syrie, III, Paris.

MİLES C. George (1967), “The earliest Arab Gold Coinage”, *The American Numismatic Society Museums Notes*, 13, s. 205-229, pl. 45-47.

PİETRASZEWSKİ Ignatius (1843), *Numi Mohammedani*, I, Berolini.

POOLE Stanley Lane (1879), *Catalogue of Oriental Coins in the Biritish Museum, The Coinage of Egypt: The Fatimee Khaleefehs The Ayyoobees, and The*

Memlook Sultans Vol. IV, Classes XIV-XVI, Printed by Order of the Trustees, Forni Editore, London.

POOLE Stanley Lane (1897), *Catalogue of Collection of Arabic Coins Preserved in the Khedivial Library at Cairo*, London.

POOLE Stanley Lane (1898), *Saladin and The Fall of The Kingdom of Jerusalem*, London.

ŞEŞEN Ramazan (1983), *Salâhaddîn Devrinde Eyyûbîler Devleti*, İstanbul.

ŞEŞEN Ramazan (1987), *Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet*, İstanbul.

ŞEŞEN Ramazan (1995), “Eyyûbîler”, *DİA*, C. 12, s. 20-31.

TAYEB el-Hibri (1993), “Coinage Reform under the ‘Abbâsid Caliph al-Ma’mûn”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 36, No. 1, s. 59.

TEKİN Oğuz (2009), “Sikke” *DİA*, C. 37, s. 179-184.

UYKUR Ramazan (2017), *Madenden Yansıyan Tarih Artuklu Sikkeleri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

VALENTİNE William H. (1921), *Sasanian Coins*, Spink and Son Lmted, London.

Fotoğraflar

		
<p>Fotoğraf 1. Mardin Artuklu meliki Necmeddin Alpi'nin sikkesi (Uykur 2017).</p>	<p>Fotoğraf 2. II. Kutbeddin Sökmân'ın sikkesi (Uykur 2017)</p>	<p>Fotoğraf 3. Sasanî Kralı II. Şapur'un sikkesi www.coinarchives.com/a/results.php?search=Sasanian</p>

Fotoğraf 4. Emevi halifesi Muaviye'nin sikkesi
<https://www.coinarchives.com/w/results.php?search=umayyad>

Fotoğraf 5. Halife Abdülmelik bin Mervan'ın sikkesi
<https://www.metmuseum.org/exhibitions/listings/2012/byzantium-and-islam/blog/characters/posts/abd-al-malik>

Fotoğraf 6. Halife Abdülmelik bin Mervan'ın Bizans taklidi sikkesi.
<https://www.coinarchives.com/w/results.php?search=umayyad>

Fotoğraf 7. Halife Abdülmelik bin Mervan'ın sikke.
<https://www.coinarchives.com/w/results.php?search=umayyad>

Fotoğraf 8. Sasani Kralı II. Şapur'un tacını gösteren gümüş tabak, Freer Gallery of Art (Gunter 1992: 107)

Fotoğraf 9. Sasani Kralı I. Yazdigerd'in tacını gösteren gümüş tabak
<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/326007>

Fotoğraf 10. Sasani kralı I. Hüsrev'e ait madalyon. Paris Bibliotheque Nationale, (Baer 1999: 33, fig. 2)

Fotoğraf 11. I. Şapur'a ait kaya kabartması, İran Nakş-ı Rüstem <http://www.livius.org/pictures/iran/naqs-e-rustam/naqs-e-rustam-relief-of-shapur-i/naqs-e-rustam-relief-of-shapur-i-shapur/>

Fotoğraf 12. Sasani kralı Anahita (?)kaya kabartması İran, Nakş-ı Rüstem
<http://www.livius.org/articles/dynasty/sasanians/sasanian-crowns/>

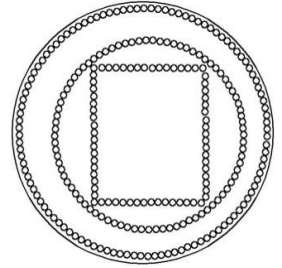
Fotoğraf 13. Sasani kralı I. Şapur, kaya kabartması İran Bişabur
<http://www.livius.org/articles/dynasty/sasanians/sasanian-crowns/>

Fotoğraf 14. Sasani kralı Ahuramazda kaya kabartması, İran Bişabur
<http://www.livius.org/articles/dynasty/sasanians/sasanian-crowns/>

Çizim 1. Sikkenin ön yüzündeki kufi yazıt ve geometrik tasarım.

Çizim 2. Sikkenin arka yüzündeki geometrik tasarımlar.